

EREK I ENIDA, JEDAN DVORSKI ROMAN RADOSTI

VERA GERERSDORFER

U Caradiganu u Wallesu kralj Arthur i njegov dvor spremaju se u lov na bijelog jelena. Drevna je to *coutume* (običaj): vitez koji ulovi bijeloga jelena smije poljubiti najljepšu djevojku na dvoru (27—66).¹

Pojavljuje se Erek, mladi lijepi vitez Okruglog Stola. On nije željan pobjede nad bijelim jelenom, ta on nema ni prijateljice za čiju naklonost bi se borio. Bez oružja, štita i koplja ponudi on kraljici Guenièvri svoju pratnju i zaštitu (67—114).

Putem mala družina susreće naoružanog viteza u pratnji svoje lijepe dragane. Oboje predvodi patuljak s bičem u ruci. Uljudno kraljica Guenièvra poručuju vitez u da joj se on i prijateljica mu predstave (115—162), ali patuljak se tomu odlučno suprotstavlja odbijajući kraljičinu glasnicu, koju čak rani u ruku. Nenaoružani Erek ne može zapodjenuti boj s gordim vitezom, ali se zaklinje kraljici da će ga proganjati sve dok mu se ne osveti. Erek odlazi (163—274).

U međuvremenu završava lov. Guenièvra predlaže da sačekaju Erekov povratak prije nego što najljepša djevojka na dvoru primi poljubac (275—341).

Tragajući za vitezom s patuljkom, Erek stiže pred utvrđeni zamak u kojem se slavi veliko slavlje: vitezovi će se boriti za kopca da bi ga poklonili svojim prijateljicama. Erek saznaje da će pticu osvojiti upravo vitez s patuljkom. Tu mu vijest priopćava siromašni mali plemić, njegov srdačni gostoprimac. Taj »*vavasseur*« ima kćerku ljepoticu, ali sirotinjski odjevenu. On opremi Ereka potrebnim oružjem, a vitez zamoli ruku njegove kćeri, za koju će osvojiti kopca (342—690). Sutradan on ispuni svoje obećanje i s mladom djevojkom odlazi na Arthurov dvor. Ali prije toga on prepusti kraljici Guenièvri pobjeđenog viteza Ydera, njegovu prijateljicu i patuljka (691—1080).

Yder najavljuje Erekov trijumf kao i njegov dolazak s ljepoticom. Za to se vrijeme Erek oprostio od svoga gostoprimeca (1081—1458). Oboje mladih napuste dvorac Laluth i odlaze u Caradigan. Erek svoju pratilicu predstavi kralju Arthuru i njegovoj ženi, koja

¹ Stihove navodimo prema izdanju Maria Roquesa: *Les romans de Chrétien de Troyes édités d'après la copie de Gutot (Bibl. Nat. fr. 794) I. Erec et Enide*, Paris, CFMA, 1952, 80.

joj poklanja prekrasne haljine (1459—1661). Sam kralj prijateljski poljubi mladu djevojku. Time završava »*li premerains vers*«, uvod ili prvi dio romana (1662—1796).

Na Arthurovu dvoru Ereku održi obećanje što ga je dao roditeljima svoje buduće žene. Udobno ih smjesti u kraljevini svoga oca, kralja Laca (1797—1864), zatim se u velikom sjaju i raskoši slavi svadba Ereka i njegove dame, kojoj se ime tom prilikom prvi put spominje: Enida (1865—2080). Mjesec dana poslije veliki turnir u Tenebrocu osigurat će Ereku još jednu sjajnu pobjedu (2081—2214).

Erek je tako žestoko zaljubljen da ne misli na oružje i vitešku slavu. Zbog toga mu vitezovi upućuju oštre zamjerke. Enida to dočuje i, jednog jutra, suznih očiju ona izgovara kobne riječi: »*Amis, con mar i fus!*« (Prijava, šteta za vas!). Erek zahtijeva da mu ona odmah objasni i riječi i suze. Enida mu prizna cijelu istinu. Nato se Erek naoruža, uzjaše konja i, ne objašnjavajući nikomu ništa, zajedno s Enidom kreće na put (2215—2671).

Erek naredi svojoj ženi da šutke jaše pred njim i da ne govori o onome što bi putem slučajno vidjela ili primijetila. Ubrzo Enida ugleda nekog viteza pljačkaša kako izlazi iz šume da bi ih napao. Nakon duge unutrašnje borbe sama sa sobom ona Ereka obavijesti o opasnosti. Ovaj ponovi svoju zabranu, ali ipak navali na napadača i njegovu pratnju, ubije ih te se vrati Enidi predajući joj tri konja na čuvanje (2921—3079).

Erek i Enida cijelu noć provode u šumi. U cik zore naiđe neki ljubazni štitonoša koji ih nahrani i povede sa sobom u susjedni dvorac (3080—3200). Dirnut Enidinom ljepotom, gospodar zamka nametljivo traži njezinu ljubav. Enida se brani ali poslije, bojeći se prijetnja drskog zaljubljenog grofa da će ubiti Ereka, obećava da će popustiti (3201—3430). Noću ona upozorava Ereka na opasnost koja joj prijete i oboje žurno odlaze. Grof ih proganja, ali ga Erek ubija i tako se oboje spasiše (3431—3652).

Jašu dalje. Kako prolaze pored visoke kule, primijeti ih gospodar Guivret Mali i pojuri za njima. Naslućujući novu opasnost, Enida obavijesti svoga supruga. On je ukori ponovno, ali samo riječima. Sada tek on zna i osjeća da ga ona istinski ljubi. Nakon žestoke borbe Erek razoruža napadača i ovaj mu kazuje svoje ime: Guivret Mali. Dvojica protivnika sprijatelje se, vidaju jedan drugomu rane i rastaju se (3653—3908).

Slučajno Erek i Enida dospješe u onaj dio šume u kojem su nedavno bili u lovu Arthur, Guenièvra i njihovi vitezovi. Kraljev komornik Keu primijeti Ereka, ali ga ne prepoznaje. Poziva ga pred kralja. Erek odbija poziv, Keu navaljuje, Erek ga kopljem izbacila iz sedla. Keu svoj neuspjeh saopći kralju Arthuru i ovaj pošalje Gauvainu ususret nepoznatom vitez. Konačno dvojica prijatelja prepoznaju jedan drugoga. Gauvain Ereka i Enidu odvede pred kralja i kraljicu koji ih radosno časte i slave (3909—4252).

Sutradan mladi par nastavlja put. Prolazeći šumom začuju zapomaganje neke djevojke čijega prijatelja Cadoca od Cabruela zlostavljaju divovi. Ereka oslobodi viteza pobivši divove. Uputi ga kralju Arthuru kako bi ga obavijestio o novom uspjehu (4253—4541).

Napori i rane iscrpiše Ereka. On pade s konja u času kad oslobođeni Cadoc sustiže Enidu. Pomislivši da je njezin muž mrtav, Enida poče očajavati i glasno optuživati samu sebe: njezina nepromišljena »riječ« kriva je što je Ereka krenuo na pustolovno putovanje, gdje ga dočeka smrt. Njezino jecanje privuče pažnju grofa od Limorsa i on naredi da se Erekovo tijelo prenese u Limors i položi na stol u velikoj dvorani. Zanesen Enidinom ljepotom, grof želi da se s njom vjenča (4542—4740). Enidini glasni prosvjedi probude zaspalog Ereka. On poteže mač i razmrska grofovnu lubanju dok prisutni vitezovi od straha nagnuše u bijeg. Sada Ereka i Enida mogu produžiti svoj put.

Jašući u velikom kasu, Ereka ženu steže u naručju priznajući joj da je nikada nije prestajao ljubiti, već da ju je htio samo iskušati i da se je sada uvjerio u njezinu ljubav (4741—4900).

Vijest o pogibiji grofa od Limorsa dopre do sluha i Guivretu Malome. Sjeti se Ereka i Enide i odmah s velikom četom krene u potragu za bjeguncima. Ne prepoznavši prijatelja, Guivret navalni na iscrpljenog Ereka; ali Enida nasrnu na napadača, i Guivret konačno prepozna supružnike i odvede ih u svoj dvorac Pointurie (4901—5144).

U dvorcu Guivretove dvije sestre njeguju bolesnika, te supružnici zajedno s Guivretom ubrzo ponovo kreću na put (5145—5318). Stižu pred lijepi utvrđeni zamak Brandigan kojim gospodari kralj Evrain. Ovdje Ereka čeka veoma opasna, čudnovata pustolovina »dvorske radosti« (5319—5620). Ta se sastoji u borbi s divovskim nepobjedivim vitezom u začaranom perivoju zatvorenom slojem neprobijne zraka i prepunom raznih čarolija: na kolcima cere se lubanje ubijenih vitezova, ptice bez prestanka cvrkuću, šareni se cvijeće i zriju plodovi predivnog voća kojega se ruka može samo dotaknuti, ali ga ne može ubrati. Tu je i čarobni rog u koji još nitko nije zatrubio, a čiji zvuk sve te čarolije može raspršiti (5621—5776).

U junačkoj borbi s divovskim vitezom Maboagrainom, kraljevim nećakom, Ereka i opet pobjeđuje i pobijedivši oslobodi viteza njegove ropske pokornosti prema *damisele*, njegovoj prijateljici, koja prepoznaje u Enidi svoju rodicu i drugaricu iz djetinjstva.

Ereka zatrubu u čarobni rog: čarolije nestaju. Sada se Maboagrain i njegova prijateljica mogu vratiti kući svojim najbližima na radost svijui. Tako se ostvari radost cijeloga dvora, konačni trijumf Ereka i istodobno i Enidina sreća i radost (5777—6358).

Na vrhuncu viteške slave Ereka s Enidom i Guivretom stiže na Arthurov dvor. Nakon kratkog vremena kralj Arthur okruni mladi par naočigled svih svojih vitezova (6359—6878).

Najkeltiskiji romani Chrétiena de Troyes (*Erec et Enide* 1165. ili 1170, *Cligès* oko 1176, *Lancelot* između 1177. i 1180. i *Yvain* oko 1180) nose još i danas obilježje sljedeće opće ocjene: da je čudesno osnovni pokretač svijeta i života Chrétienovih junaka. Bajno, »das Märchenhafte«² zrači iz začaranih krajolika, zapuštenih zamaka i putova što bespućima vode sve do naslućenih granica carstva mrtvih, iz prirode zasjenjene polumrakom čudernih oluja i gradonosnih oblaka; očituje se u susretima s divovskim vitezovima nepobjedive snage, s tvrdo-glavnim patuljcima, s lijepim nesretnim djevojkama u viteškim pustolovinama. Te *aventures* u Chrétienovu djelu nisu više kao u junačkoj epici slučajna prilika vitezima da potvrdi svoje junaštvo i svoju velikodušnost, nego su njegova teška i obavezna životna škola. *Aventure* je pojavni oblik psihologije dvorskog društva. Njezina je bitna značajka sklonost prema tajanstveno-tajnom, skrivenom, nesvakidašnjemu. Otkrivati nove svjetove, osvajati začarane kule, prodirati u uklete šume i perivoje, utoliti žeđ na čudernim kladencima, realne su želje i realne ambicije muškog dijela dvorskog društva. Tako pustolovni pothvat postaje mjerilom čovjekova stremljenja k potvrđivanju vrlina neustrašivosti, izdržljivosti i smjelosti. Unatoč svojoj maštovito bogatoj sadržajnosti *aventure* ostaje ipak ogledalna slika jednog dijela same stvarnosti pa se postavlja pitanje na što se ta njezina stvarnost može svesti i nema li ono bajno-maštovito u Chrétienovu djelu svoje konačno korijenje u realno-realističkoj svakodnevnici. Na to pitanje pokušat ćemo dati odgovor raščlanjujući jedan karakteristični vid romana »Erek i Enida« u želji da dosadašnje ocjene dopunimo novim sadržajima.³

Usprkos svom uočljivom temelju što ga tvori banalna pučka tema o mladom bogatom kraljeviću koji za ženu uzima lijepu ali siromašnu djevojku, pravo značenje, (*sen*) »Ereka« izmiče u sklopu protuslovnih komponenata njegove teme. Po ocjeni jednih istraživača djelo prvenstveno sadrži etičku poruku: slava i hrabrost moraju nadjačati ljubav. Drugi autori smatraju da u ovom romanu Chrétien junaka uvodi u viteški život i njegove obaveze, a Enidu u ulogu »dame«. Neki kriti-

² W. Völker, *Märchenhafte Elemente bei Chrétien de Troyes. Romanistische Versuche und Vorarbeiten*. 39, Bonn, 1972.

³ W. Völker, *nav. dj.*, s pravom postavlja pitanje razgraničavanja pjesničke fikcije od stvarnosti u Chrétienovim romanima. Da li je pjesnik vjerovao u stvarnost keltske građe u smislu stvarnog, mogućeg života? Iako je na to pitanje odgovorio određeno, analizirajući čuda i čudesno, Völker je ukazao na sasvim realno vjerovanje srednjovjekovnog čovjeka u čudesa. Prema tome, čudesno kao doživljaj Chrétienovih junaka imalo je svoje realne korijene usadene u samom čovjeku. Opipljivi realistički detalji u kombinaciji s čudernim uvjerljivije približavaju svijet mašte promatraču, čitaocu ili slušaocu. Usp. i E. Köhler, *Ideal und Wirklichkeit in der höfischen Epik*, Tübingen, 1970², str. 256.

čari vide u njemu sliku idealne bračne ljubavi, dok se drugima čini suprotno: brak razara i ljubav i hrabrost. Prema toj koncepciji »Erek« bi bio neka vrsta anti-tristana, odnosno, super-tristana.⁴

Izvanrednu psihološku uvjetovanost i složenost romana prvi je otkrio E. Hoepffner u svojoj još i danas ne nadmašenoj raspravi pod naslovom: »Matière et sens' dans le roman d'Erec et Enide«, *Archivum romanicum*, XVIII/1934, str. 433—450. Hoepffnerova tančnoćutna raščlamba lomi šematski okvir: *chevalerie-clergie-aventure* da bi u polubaladesknom unutrašnjem protuslovnom sukobu otkrila reakcije prirodne ljudske psihologije: razdirani sumnjama i ljubomorom zaljubljeni supružnici u opasnostima, tj. u avanturama epizodnog značaja, traže olakšanje i dokaze uzajamne ljubavi. Tek povratak međusobnom povjerenju oslobodit će njihove osjećaje tereta bojazni i neizvjesnosti. Prihvativši ideju anti-Tristana, Hoepffner (*nav. dj.*, str. 449) definira bračnu ljubav Ereka i Enide kao dvovrnsni, dvostruki osjećaj: kao apsolutnu ali dragovoljnu pokornost žene mužu i kao zaštitničku ljubav supruga kojemu upravo taj osjećaj ulijeva sve snage viteškog heroizma, vraćajući mu dirljive riječi kojima hrabri svoju ženu:

⁴ O tumačenjima smisla *Ereka i Enide* v. sljedeće najvažnije rasprave: F. Lot, »Erec«, *Romania*, XXV/1896, str. 588—590; — F. Meyer-Lübke, »Crestlen von Troyes Erec und Enide«, *Zs. fr. Spr. u. Lit.*, XLIV/1917, str. 129—188; — St. Hofer, »Die Problemstellung in Erec«, *Zs. rom. Phil.*, XLVIII/1923, str. 123—128; — »Erecstudien«, *ibidem*, LXII/1942, str. 19—32; — »Zum Erec«, *Zs. fr. Spr. u. Lit.*, LX/1937, str. 445—451; Reto R. Bezzola, *Le sens de l'aventure et de l'amour (Chrétien de Troyes)*, Paris, s. d., 1947, in-8°, XII—270 str.

Sažetak svih dosadašnjih interpretacija dala je Simone Gallien, *La conception sentimentale de Chrétien de Troyes; Etudes de l'amour dans le mariage à travers: 1. Erec et Enide*, Paris, 1975, str. 19—39. Ostale najvažnije studije i raščlambe romana: E. Philipot, »Un épisode d'Erec et Enide: La Joie de la Cour. — Mabon l'Enchanteur«, *Romania*, XXV/1896, str. 258—294; — W. A. Nitzze, »The romance of Erec, Son of Lac«, *Modern Philologie* 11/1912—13, str. 445—489; — C. Minns, »Die Bitte der Königin und das Hirschkopf-oder Kussmotiv im Erec«, *Neophilologus* XXIX/1914, str. 154—158; — W. Küchler, »Über den sentimentalen Gehalt der Haupthandlung in Chrétiens Erec und Yvain«, *ZRP* XL/1920, str. 83—89; — W. Kolz, »Erec und Enidens Läuterungsfahrt«, *Germanisch-romanische Monatsschrift*, XVIII/1930, str. 290—308; — E. Newstead, »The 'Joie de la Cour'. Episode in 'Erec' and the Horn of Bran«, *Public. of the Modern Langu. Assoc.*, LI/1936, str. 13—25; — C. Bang, »Emotions and Attitudes in Chrétien de Troyes 'Erec et Enide' and Hartmann v. Aue's 'Erec der Wunderaere'«, *Public. of the Modern Langu. Assoc.*, LVII/1942, str. 297—326; — W. A. Nitzze, »Erec and the Joy of the Court.« *Speculum* XXIX/1954, str. 691—701; — H. Kuhn, *Erec, »Dichtung und Welt im Mittelalter*, Stuttgart, 1959, str. 133—150; — A. Hruby, »Die Problemstellung in Chrétiens und Hartmanns 'Erec'«, *DVL* XXXVIII/1964, str. 337—360; — P. Zumthor, *Essai de Poétique médiévale*, III, »Chrétien de Troyes«, 1972, str. 475—483, posebno 479.

V. GERERSDORFER

Lors porroiz fere vostre duel
Que trop tost comancié l'avez
Douce dame, ancor ne savez
Que ce sera, ne ge nel sai:
De neant estes en esmai,
Car bien sachiez seürement,
S'an moi n'avoit de hardement
Fors tant con vostre amors m'aubaille,
Ne crien broie je an bataile,
Cors a cors, nul home vivant. (5800—5809)

(Prerano prepustiste se boli, draga gospo. Ali znajte: hrabrost koju crpem iz vaše ljubavi, dovoljno je snažna da se ne bojim nikoga, ni borbe ni bitke).

Zaključak Hoepffnerove analize glasi: Chrétien je pustolovnu priču koju mu je ponudila keltska građa⁵ preobrazio u psihološki roman i tragičnoj i žestokoj ljubavi Tristana i Izolde suprotstavio supružnike koji u netristanovskom odnosu uživaju svoju iskrenu sreću.

Kao i svako djelo velikog champagnskog pjesnika, tako i »Ereka« sačinjava splet raznorodnih elemenata. Lov na bijelog jelena, kojim počinje roman, pripada tematici keltskih legenda. Bijeli jelen kojega vitez u začaranoj šumi lovi, mamac je što ga posla vila da bi za sobom odvušla u drugi svijet onoga koga ljubi. Varijante tog istog motiva pojavljuju se u Guigemaru, Graëntu i Guingamoru. Međutim, u »Ereku« je lov na bijelog jelena dio dvorske igre, galantnoga viteškog običaja sličnijeg i bližega rasonodama u palači Rambouillet nego primitivnoj vilinskoj igri, feeriji. Chrétien je motiv posudio da bi s pomoću njega običaju viteškog poljupca dao istaknutije mjesto u poluzačaranoj sredini i tako draž tradicionalne *coutume* zavio dublje u mrežne tajanstvene društvene prisnosti.⁶ Keltski utjecaj pretopljen u modu dvorske uljudnosti uočljiv je i u susretu s vitezom Maboagrainom, u epizodama s patuljastim Guivretom i njegovim sestrama, u osvajanju kopca, a i Gauvainov konj Guingalet ima svoj uzor u bretonskoj materiji.

Chrétienovo pjesničko nadahnuće posjeduje stanoviti izvor i u »Romanu o Brutu«, konkretno, u Waceovim opisima krunidbenih svečanosti kralja Arthura. Smisao za sjajno, raskošno i raznobojno u dekoru, oružju, ruhu i dragom kamenju i u Waceovoj i u Chrétienovoj tehnici opisivanja izražava se gotovo na identičan način. To je anatomija bajoslovnog bogatstva prikazana kroz spektar skladno izabranih

⁵ Po mišljenju nekih istraživača kopija velškog romana o Gerelutu, Erbinovu sinu (*Gereint ab Erbin*), koja datira iz XIV stoljeća, a možda je bila sastavljena i prije, predstavlja skraćenu imitaciju »Ereka i Enide«. Velški roman izdao je J. Loth u francuskom prijevodu pod naslovom *Gereint et Enid* u Mabinogionu Hergestove crvene Knjige, II, 1914, str. 121—185 (rev. izd.).

⁶ Csp. J. Prappier, *Chrétien de Troyes, L'homme et l'oeuvre*, Paris, 1957, str. 93.

svijetlih boja. Čitajući te opise nameće se oku slika šaroliko raskošne dvorske sredine koja u određenim trenucima odista ne poznaje naličja. Bogatstvo rječnika, zasićenost vedrinom oertanog ozračja, paraktički ritam — sve to stvara ugodaj produbljen do potpune autentičnosti. Neke pojedinosti podsjećaju i na opise haljina, umjetničkih predmeta i konja u antičkom Romanu o Eneji. Ipak, apstrahirajući sve te utjecaje, izvorno *nadahnuće* i prirodena nadarenost ostaju bitno obilježje Chrétienova stvaralaštva. To obilježje posebno je izraženo u »Ereku i Enidi« u realističkom i psihološkom vidu.

Rekli smo već u početku: prema općoj ocjeni Chrétienovih istraživača u njegovu se djelu mašta izukrštava s elementima blagog realizma. Taj realistički vid daleko je manje obrađivan od imaginativnofantastičnoga. A upravo u »Ereku« postoje dvije vrste stvarnosti: *prostorna* i *psihološka stvarnost*.

Prostorna stvarnost sadržana je u mjestu i sredini u kojima se odvija cijeli sadržaj maštovitimne mikrodrame. Razmotrimo to поблиže. Sredina sama kao takva u »Ereku« je jedinstvena i cjelovita. To je dvorska sredina sa svim svojim tipičnim odlikama i obilježjima. Njezine granice prostiru se od Wallesa, dakle, od jedne sasvim određene zemljopisne stanice do dalekih predjela Arthurove kraljevine, obuhvaćajući šume, zankove i perivoje. Dvorac Brandigan-začarani vrt. On je prag koji iz stvarno mogućega svijeta vodi u svijet čuda, čarolija, mašte. U njemu se odigravaju pustolovine često i u obliku nadnaravno nemogućih junačkih podviga. Čitav taj realni prostor predstavljen je u beskrajnu teško prohodne šume. To bi bio taj *Märchenwald*, Persevalova *gaste foreste*, pozornica dramatskih i tragičnih sudbinskih zapletaja a još tragičnijih ishoda, uznemirujuće obzorje srednjovjekovnog svijeta. Divne i stravične legende kriju se u njezinu najtamnijem dnu. Ardenska šuma skrovište je četvorice Aymonovih sinova, šuma Brocéliande igralište čarolija Merlina i Viviane, a šuma Morois prešućuje uzdahe i muku savjesti Tristana i Izolde. U Oberonovoj šumi u mrežama patuljkovih vradžbina nemoćno se trza Huon iz Bordeauxa. Odenwaldska šuma mjesto je tragične smrti Siegfriedove, kojega u času dok se on krijepi vodom s izvora, Hagen podmuklo ubija zabivši mu koplje u leđa. Velikonoga Berta tumara šumom Mans. U njoj će poluditi nesretni francuski kralj Karlo VI.⁷

Lice *Märchenwalda* prije je sumorno, realističko nego nasmijano, vedro. Jer, ma koliko njegov sjaj i zračio kroz pjesništvo i legendu, ipak to je samo lice *srednjovjekovne* šume na zemlji i u prirodi sa svim brazdama i ožiljcima realističkih osobina. J. Le Goff je u svom navedenom djelu, str. 165—171, ulogu i značajke srednjovjekovne šume sazeo ovako: šuma kao postojeća egzistencijalna stvarnost

⁷ Usp. J. Le Goff, Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope (prijevod s originala: *La Civilisation de l'occident médiaval*, Paris, 1967), Beograd, 1974, str. 167.

čovjeka u Srednjem vijeku preobražava se u doživljajnu viziju jednoga stvarnosti sasvim suprotnoga svijeta, kojemu je bit iluzija zemaljskog života. Šuma nije samo skrovište razbojnika i vukodlaka nego i mjesto gdje ljudi mir i utjehu nalaze za svoje duševne patnje. »Vratit ćemo se u šumu, koja nas štiti i čuva. Dođi, Izoldo, prijateljice moja!«. Tim riječima Tristan poziva Izoldu u šumu Morois, a Aucasinu bolesnomu od ljubavi za Nicolettom jedan vlastelin savjetuje: »Uzjašite konja i idite kroz šumu da se rasonodite, vidjet ćete travu i cvijeće, čut ćete kako ptice pjevaju. Možda ćete čuti lijepe riječi od kojih će vam biti bolje«. Srednjovjekovna je šuma stvarnost s one strane dobra i zla.

U francuskom dvorskom romanu XII stoljeća divlja šuma jedan je od glavnih motiva radnje, pustolovine, doživljaja. Na svojim pohodima Arthurovi vitezovi često prolaze divljom šumom. Ali nasred te divljine kadikad puče kakav ljupki perivoj, *locus amoenus*, skladno uklopljen u nju. Tako u romanu o Thebi:

- 2126 Joste le pié d'une montaigne
En un val entre merveillos
Qui mout ert laiz e tenebros.
- 2141 Mout chevauchoent a grant peine,
Quant a venture les ameine
A un vergier que mout ert genz,
Que onc espice ne pimenz
Que hon peust trover ne dire
De cel vergier ne fu a dire.

(Kraj podnožja jednog brda udoše oni u čudesnu jednu šumsku kotlinu, vrlo ružnu i mračnu. Oni jahahu mučno naprijed, kad li ih pustolovina dovede u dražesni perivoj. Ni jedan začim i piment, što ga čovjek može zamisliti i imenovati, nije nedostajao ovome perivoju).

Ta povezanost između divljine i pitome blagosti perivoja imala je svoj uzorak u antičkom motivu doline Tempe.⁸

U »Ereku« šuma je neizbježna scena najdinamičnijih zbivanja. Već na samom početku djela ona se otvara kao prostor za lov, a ujedno se otkriva i kao sastajalište neočekivanih pojava kao što je nepoznati vitez s patuljkom. Šuma dakle vrši dvije funkcije: prostora za realni lov i skrovišta što ga pruža tajnim silama i nepredviđenim susretima.⁹ I tako ona nije samo karakterističan dio krajolika, zemlje i prirode, nego ujedno i sastavni elemenat čovjekova životnog prostora, njegova kretanja u njemu.

Za seljaka je šuma izvor koristi. U njoj su pasla stada, toville se svinje, sjeklo drvo tako neophodno u prirodi koja je oskudijevala u kamenu, željezu i kamenom ugljenu. U šumama su se brali divlji

⁸ E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (prijevod s originala *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 1961), Zagreb, 1971, str. 209—210.

⁹ Usp. H. K. Knoll, *Studien zur realen und ausserrealen Welt*, str. 60.

plodovi, skupljala hrastova kora za štavljenje, pepeo grmova za bijeljenje ili bojenje, smolasti proizvodi za voštanice i med divljih pčela. *Silva melliflua*, obilje šuma bogatih medom hrani čitav jedan narod drvosječa, ugljenara, lovaca na med i divljač. Vladari su vrhovni gospodari šuma. Oni se trude da sačuvaju svoja prava na šumska bogatstva. Francuski kralj Filip VI godine 1323. posebno sastavlja jednu »procjenu šume« čiji prinosi sačinjavaju trećinu ukupnih prihoda posjeda što ga za kraljicu Ivanu Burgundsku kralj želi stvoriti u Gätinaisu.

U Šleziji, početkom XIII stoljeća, dva brata drže šumu Sadlno, iz koje povremeno vrše prepade na seljake iz okoline i nastoje spriječiti vojvodu Henrika Bradatog da tamo podigne neko selo. Sabor u Santiagu de Compostella objavljuje 1114. kanon radi organiziranja lova na vukove. Od tih vukova srednjovjekovna mašta, crpeći iz pradrevnog folklor, lako stvara čudovišta, vukodlake koji su utjelovljenje životinje i poludivljeg čovjeka. Priče o čudima u kojima svetac pripitomljuje vuka, kao Franjo Asiški koji svladava zvijer iz Gubbija, kolaju hagiografskom pismenosti. I tako šuma postaje svijetom tame, mjestom zamamnih priviđenja za kojima žude pristalice *fugae mundi*, na kojem se iživljavaju mašta, mladost i muževnost.¹⁰

Iz kratko navedenoga izlazi: u Srednjem vijeku postojala je između šume i čovjeka veoma prisna, tako reći, simbiotska veza. Ta činjenica dovoljno govori u prilog potrebi da se dosada uobičajena prosudba prirode i krajolika u »Ereku« preinači. Ovdje naime ne može biti riječ o isključivo začaranoj šumi, najmanje u užem smislu toga pojma. Naprotiv, radi se o prirodnom prostoru čovjeka u smislu gore izloženoga i o projiciranju čovjekova osjećajnog svijeta u taj prostor. Htjeti poreći biološko, prostorno i društveno jedinstvo tog kompleksa bilo bi besmisleno. Svaka je epoha nečim opsjednuta. Ako ambicije suvremenog čovjeka opsjeda interplanetarni prostor, obećavajući mu bijeg u još udaljenija prostranstva, što ne mora biti iluzija, aktivni duševni i duhovni život čovjeka u Srednjem vijeku opsjedava šuma i njezin beskraj. Ljudi šumu traže realno kao odmor i lijek, kao veliku nadu. Ako je i vidio u mnogim njezinim pojavama čudesno i čudo, ipak čovjek nije i u svima vidio to isto, nego ih je doživljavao kao *stvarnost* i *ostvarenje* nečega čudesnog. To znači: čudo je moralo postojati kao *stvarnost* ostvarena i doživljena osjećajnošću srednjovjekovnog individuuma, njegovim praznovjerjem i prosječnim neznanjem. Tako začarana šuma gubi svoju magičnu presvlaku da bi u čovjekovu doživljajnom svijetu postala prirodnom stvarnosti. Iz takvog kuta gledanja mi je ne možemo definirati ni u »Ereku« kao čistu začaranu šumu nego kao prostor, u kojem uza sve elemente čudesnoga i bajnoga što mu ih izmamljuju preosjetljiva mašta i osjećajnost, značajan udio pripada i samoj *stvarnosti*.

¹⁰ Usp. J. Le Goff, *nav. dj.*, str. 165—171.

U novije doba dvoje autora steklo je zaslugu svojim istraživa-njima odnosa čovjeka i šume u Srednjem vijeku: Marianne S t a u f f e r u studiji »Der Wald«, *Rom. Collectio Turicensis* 10, Bern 1959. i Paul R o u s s e t u raspravi pod naslovom »Recherches sur l'émotivité à l'époque romane« u *Cahiers de Civilisation médiévale*, III/1959, str. 53—67.

Razmišljajući o prirodi šume u »Ereku«, autorica prvo navedenog djela (str. 39) smatra da je ona veoma udaljena od bajke i da je čudesni karakter šume u Chrétienovu djelu sasvim duhovne prirode. Šuma nije uvijek sastajalište nadljudskih moći. Za M. Stauffer ona ostaje *Märchenwald* samo u širem apstraktnijem smislu riječi. U konkretnom pak značenju ona je više »ogledalo« ljudskih osjećaja. Tako npr. za Béroura, koji osuđuje *fol amor* Tristana i Izolde i ističe materijalne i moralne patnje dvoje ljubavnika, šuma se pretvara u apsolutnu negaciju dvorskog društva. Nasuprot njemu, Thomas je opisuje kao mjesto spokoja i radosti, gdje prognani par živi bez grižnje savjesti. Za Yvaina i Bijesnog Rolanda šuma je mjesto ludila i simbol savjesti. Tako priroda mijenja svoje vidove zavisno od moralne vrijednosti koju joj čovjek pripisuje.¹¹

Paul Rousset bliz je Le Goffu, kada na strani 55. navedenog djela srednjovjekovnu šumu prikazuje kao oživljenu šumu koja je u privredi i u senzibilitetu svoga doba imala ulogu koju će poslije izgubiti. U njoj su razbojnička vlastela i pustolovi našli priliku i pozornicu za svoje podvige. Ona bijaše i profesionalno prebivalište ugljenara, utočište zaljubljenih, svetište pustinjaka.

U Chrétienovim romanima šumska se atmosfera mijenja. Ona treperi između ugođaja realne prirode i dojmljivosti zamišljenih i izmišljenih doživljaja unutar njezina prirodna dekora. Snaga njezine začaranosti dobiva i gubi zavisno od jačine imaginacije i osjećajne osjetljivosti. U toj plimi i oseci maštovito stvaralačkih doživljaja nestaju granice između zbiljskoga i nezbiljskog svijeta: prirodno se promeće u neprirodno, u srcu realne sredine materijalno prisutnog svijeta stvaraju se zameci nerealnoga i čudesnog na višem stupnju fikcije. To je put do pseudočudesnog unutar spoja mašte i stvarnosti.¹²

¹¹ V. recenziju studije M. Stauffer H. Langa u *Cahiers de civilisation médiévale*, V. 1, 1962, str. 92—93. Pažnju zaslužuje i teza M. Gasteigera, *Die Landschaftsschilderungen in den Romanen Chrétien de Troyes*, Berne, 1958.

¹² O šumi i njezinoj funkciji u romanima Chrétiena de Troyes v. još Völkerovu u bilješci 2 navedenu studiju, str. 99, 105, 106. Korisne poticaje za raščlambu realno-fantastičnog kompleksa pruža i disertacija Françoise Bar-teau, *Les romans de Tristan et Iseut*, »Collection La« (izd. Larousse), 1972, temeljena na teorijama psihoanalitičke škole i Bachelardove fenomenologije. Sa strane 31 te zanimljive i originalne rasprave navodimo u prijevodu: »Natprirodno nalazi se svuda: svi oblici religiozne ili magične misli mogu za časak izbiti na vidjelo. Realno i fantastično samo su jedno: slavnog kralja Marka muče konjske uši krivnjom jednog patuljka, zvijezdoznanca i vrača.«

Da zaključimo: u »Ereku« priroda i šuma dobrim dijelom pripadaju stvarnosti a *ne samo bajci*. Takvu se shvaćanju može prigovoriti da osobe, događaji i radnje što ih pjesnik u tom »realnom« prostoru opisuje nisu realni. Ali koje su to osobe? Zaljubljeni supružnici Ereka i Enida, njihovi roditelji, grof od Limorsa, kraljevi Arthur i Evrain itd. sasvim su konkretne ličnosti uz sve one patuljke i divove koji kontrastiraju s njima. Sva ta lica jedan dio svoga trajnog egzistencijalnog prostora nalaze upravo u krilu šuma, koju osjećaju i doživljavaju na svoj osebujni način. Ne treba gubiti iz vida *stav* i *shvaćanje* prirode od strane srednjovjekovnog čovjeka. O tome se može zaključiti na temelju rijetkih opisa prirode i krajolika u Srednjem vijeku.¹³ Nije to bio stav racionalnog intelektualca, a ni stav prirodom zanesenog romantičara. Viteštvo već u svoje doba počinje prerastati u legendu. U njemu se krio i cilj i bajka života. Viteški turniri, borbe i pustolovine davali su mjestu na kojem su se odigravali boje neobičnog, često čak i čudesno preuveličanog ugodaja. *Nije obratno*. Npr. šuma sama po sebi ne znači i ne može značiti drugo nego *realnu šumu*. Tek po događajima i zbivanjima koje čovjek, napose vitez, u njoj inscenira, njezina prisutnost mijenja svoje lice. Takvo shvaćanje nameće i okolnost da su teme opisivanja u francuskoj srednjovjekovnoj književnosti, a tako i u Chrétienovim djelima, prvenstveno akcije, događaji, zbivanja, a ne toliko sredina, prostor u kojem se sve odvija. Njega obilježavaju tek oskudno klišeizirani elementi opisivačke tehnike skromnijeg stila. U »Ereku« je čudesno sadržano u radnji, ne u ambijentu. Tek u ponekim epizodama sredina se preobražava u prividno čudesan konglomerat maštovitih zbivanja. To tobože čudesno stanje plod je dojma što ga stvaraju neobične radnje i događaji u prirodnim, realnim životnim prostorima. Među njima šuma zauzima jedno od prvih, najvažnijih mjesta, šuma kao značajan dio prostorno-životne stvarnosti.

Psihološka stvarnost u Chrétienovu romanu ima svoje temelje u mladosti dvoje protagonista, u reagiranju njihove osjećajnosti na pojave oko njih. Ereka i Enidu odlikuje realizam prirodnih ljudskih osobina koji sve njihove akcije usmjerava stvaralački i rušilački na časove istinskog proživljavanja sretnih životnih prilika. U zanosu svoje mladosti oni ne posustaju pred barikadama tradicionalne religiozne nametljivosti i njezinih tabua, već ih lome na putu traganja za naslućenom ovozemaljskom srećom, utjelovljenom u dragocjenom osjećaju životne radosti.

Osjećaj radosti ne gospodari duševnim životom čovjeka u Srednjem vijeku. Njega prije svega opsjeda osjećaj nesigurne budućnosti,

¹³ Za tu temu vrijedi još i danas Ganzenmüllerova kapitalna studija, *Das Naturgefühl im Mittelalter*, 1914. U novije doba v. E. R. Curtius, *nav. dj.* u bilj. 8, D. Thoss, »Studien zum Locus amoenus im Mittelalter«. *Wiener romanistische Arbeiten*, X, Wien-Stuttgart, 1972. i Gasteigerovu disertaciju navedenu u bilješci 11.

koja se ne može osigurati samo dobrim ponašanjem i dobrim djelima. Strah nosi prevagu nad nadom u spasenje. Franjevački propovjednik Berthold iz Regensburga procijenio je u XIII stoljeću izgleda prokletstva na 100.000 prema 1 i nerazmjer između odabranih i prokletih prikazan je na slici Noe i njegove malobrojne pratnje u odnosu na čovječanstvo koje je potop masovno uništio. Za ljude Srednjeg vijeka prirodne nedaće slika su i mjerilo duhovnih stvarnosti i, »istoričar s pravom može reći da je prinos moralnog života izgledao srednjovekovnom čovječanstvu isto toliko slab koliko i prinos poljoprivrede«. ¹⁴

Okrenut prema prošlosti kao prema vremenskoj dimenziji iluzornog optimizma, Srednji vijek općenito zauzima pesimističan stav prema ovozemaljskoj egzistenciji, koja u prosjeku ne poznaje pravu vedrinu, a kamoli pravu životnu radost. Govoreći općenito, srednjovjekovni mentalitet obilježen je izrazitim pesimizmom. Bez radoš ispunjavala je čovječanstvo ravnomjerno, intenzivno, gotovo patološki. Ne začuđuje stoga da se takvo stanje osjeća i u umjetničkom stvaralaštvu i da ima svoj konkretan odraz i u književnosti. Među ustaljenim motivima, motiv radosti zastupan je rijetko i bojažljivo prigušenom. Optimistička atmosfera slabo odgovara skeptično-kontemplativnomu pogledu na svijet. Trenuci životne radosti u pjesništvu Vilima IX, vojvode akvitanskog, prvog trubadura, prolazni su odbljesci toga životnog čuvstva na obzoru mračnoga psihičkog neraspoloženja. Ali ipak, i oni postoje, i poruka takvih odbljescaka jest da osjećaj radosti i životnog veselja nije ni u onim stoljećima zahuktale sumornosti bio sasvim umrtvljen. Valéryjevo: »*Il faut tenter de vivre*« sažima u sebi početkom XX stoljeća vječni ljudski optimizam pa i onaj Srednjeg vijeka, jer optimizam je samo jedan, stoljećima nepromjenljiv, neuništiv u čovjeku.

Već po tradiciji »Roman o Ruži« obilježen je kao »roman radosti«. ¹⁵ Ali radost je temeljni osjećaj i u cijeloj radnji »Ereka i Enide«. To je ispravno uočila Dagmar Thoss u svojoj već spomenutoj studiji »*Locus amoenus im Mittelalter*«, str. 150, i radost u »Romanu o Ruži« suprotstavila radosti u »Ereku«. Autorica je zaključila da se u prvom romanu radi o osobnoj, subjektivnoj radosti koju putnik u snu osvaja za sebe, dok u drugom romanu tajanstvena »radost dvora« (*Joie de la Cort*) prvenstveno predstavlja altruističku radost za druge: radost dvoje supružnika mora prerasti u kolektivnu radost dvora. ¹⁶

¹⁴ J. Le Goff, *nav. dj.*, str. 373.

¹⁵ M. M. Gorce, *Le Roman de la rose, texte essentiel de la scholastique courtoise*, 1933; M. R. Jung, »Der Rosenroman in der Kritik seit dem 18 Jhdht«, *RF LXXVIII/1966*, str. 203 ff.

¹⁶ Usp. i E. Köhler, *Ideal und Wirklichkeit...*, 1956¹, str. 121, i K. Korn, *Studie über Freude und Trüben bei mittelhochdeutschen Dichtern (von deutscher Poeterey, Bd. 12)*, Frankfurt a. M. 1932, str. 20, 97.

Motiv radosti u »Ereku i Enidi« ustvrdili su dakle već neki istraživači, među njima i Frappier u svojoj ovdje već navedenoj (bilj. 6) kapitalnoj studiji o Chrétienu de Troyes, str. 105. Ovaj rad izabrao je taj isti motiv kao glavnu temu razmatranja, polazeći pri tom od prostorne i psihološke stvarnosti kao njezinih neizbježnih kontekstualnih okvira.

»Rien ne me porroit retenir
Que je n'aïlle querre la Joie.«
(5424—5425)

(»Ništa me ne može zaustaviti
u potrazi za radošću«)

U labirintu srednjovjekovnog legendarnog blaga najskrivenijim njegovim vijugama provlači se čežnja za čudom i nezemaljski savršenim, jedinstveno, naivno-prirodno. Klasična *queste* (traganje) za Gralom obećava dar vječne radosti onomu koji u životnoj borbi potvrđuje svoje snage i vrline. Njegovu najuzvišenijem životnom cilju viteza ne vodi samo *vita activa* već prije svega *vita contemplativa*.¹⁷ To traganje objedinjuje u sebi vitalno i mistično, ideal i ambiciju, maštu i stvarnost. Chrétienov Perceval traga za kršćanskim savršenstvom, Chrétienov Ereka traži »svoju radost« (*sa j o i e*).

Ovdje je već rečeno: pravo značenje »Ereka i Enide« još ni danas nije potpuno otkriveno. Neki autori ključnu riječ cijelog kontekstualnog sklopa romana vide u imenici *recreantise* (plašljivost, kukavnost). Međutim, ta se imenica u cijelom tekstu ne pojavljuje kao ključna riječ, a konotativno-značenjski ne doprinosi bitno povišenju njegove temperature. *Recreantise* doduše psihološki motivira raspoloženje sumnji i tihe ogorčenosti oboje supružnika, ali u određenom trajanju i s određenim djelovanjem. Da bi dokazao neopravdanost njemu upućene zamjerke, Ereka iz omamljujuće sparine dokonog kućnog života hrli u *aventure*, i, evo još jedne *queste*, traženja pustolovnih događaja u kojima će provjeriti svoju snagu i hrabrost. Periferno gledano, to se može i t a k o ocijeniti. Međutim, prolazeći kroz čitav niz najčudesnijih pustolovina, Ereka na tom svojem kružnom putovanju doživljava svojevrstni preobražaj i katarzu. Osjećaj nanesene mu nepravde i poniženja utopio se u doživljajnoj snazi kojom na njega djeluje dinamika novog postojanja. Enida, sudionica u tim blagotvornim promjenama, usmjerava opće raspoloženje k velikoj prekretnici: Ereka sve više spoznaje apsurdnost svoje sumnje u njezinu ljubav i olakšanje što mu ga pribavlja taj osjećaj, naj snažniji je poticaj da se pustolovini da dublji smisao i pronađe njezin uzvišeniji cilj. »Ništa me ne može zaustaviti u potrazi za Radošću.« U toj jednostavnoj Erekovoj izjavi izraženo je cijelo njegovo preobraženo raspo-

¹⁷ Usp. H. Hempel, »Die Ursprünge der Gralsage«, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, XCVI, Heft 2, Mai 1967, str. 109—149.

loženje i novo stečeni optimizam. Nije potrebno tragati za drugom ključnom riječi. U »Ereku i Enidi« postoji sam jedna takva riječ: *joie* (radost). U njoj je sadržan i *sen* ovoga Chrétienova romana.

*

U »Ereku« raspon osjećajnih vrijednosti izraženih imenicom *joie*¹⁸ kreće se u tročlanom omjeru: općekolektivna radost : subjektivnoindividualna radost : subjektivna radost u općekolektivnoj radosti.

Opća radost. Zatvorena sredina zamka, dvorca ili kuće; slikoviti dekori dvorana; začarani perivoji i vode u poludivljoj prirodi prirodne su kulise unutar kojih se oživotvoruje zanos radosti, omasovljeno vedro raspoloženje. Vitezovi i lijepe djevojke nesputano se predaju spontanjoj ekstazi optimističke razdraganosti. Tako uoči odlaska u lov na kopca:

Joie aveir

348 *El chastel molt grant joie avoit*

349 *De chevaliers et de puceles,*

(U zamku vladaše velika radost

Među vitezovima i mladim djevojkama)

U sunčanom ozračju dvorca ispunjenome bojama svilenih haljina, blještavilom viteških oklopa i mačeva, *joie* je subjekt — nositelj iskrenoga velikog trenutka. *Chevaliers* i *puceles* prividni su subjekti koji izražavaju radost. A ona pokreće i njih, i, tako su oni istodobno objekti subjekta radosti (*joie*). Taj psihološki obrat adekvatno izražava nominalizam: *aveir joie (de)*. On obilježava proces omasovljivanja individualnog raspoloženja unutar šireg prostora određenog prizora. Takav je prizor Enidine svadbe u tipičnoj dvorskoj atmosferi, u raskošnom ruhu viteških svečanosti u XII stoljeću. U svadbenoj dvorani okupio se svijet. Uz cilik gusala i zvukove vijela plešu djevojke. I u cijelo to kolo uhvatila se i *joie* da bi za časak izbrisala sve društvene razlike i u veseli vrtlog sunovratila kako vitezove i ljepotice tako i poslugu, kuhare i svirače:

1987 *En la sale molt grant joie ot;*

(U dvorani vladaše velika radost).

¹⁸ Chrétienov Rječnik: *Wörterbuch zu Kristian von Troyes sämtlichen Werken von Wendelin Förster*. Revidiert und neubearbeitet von Hermann Breuer, Tübingen, 1966, navodi na strani 145 sljedeća značenja imenice *joie* (citiramo u prijevodu): radost (E 348), radosno klicanje (E 2338), ljubazna dobrodošlica (E 1900); *a joie* veoma ljubazno (E 3204), sretno i uspješno (E 5664), *fere joie a aucun* radosno pozdraviti nekoga (E 2355).

Ali opća radost nije moguća samo u dvorskoj sredini. Široka daha, ona ruši sve granice nametnutih postojećih prostora, nošena jedino velikim događajem:

1241 *Onques, ce cuit, tel j o i e n'ot;*

1242 *Quant Tristanz ocist le Morhot,*
(Nikada, vjerujte, ne vladaše takva radost,
nego kad Tristan ubi Morhota.)

Nominalizam *aveir joie (de)* pojavljuje se i u proširenom obliku: *aveir joie menea*. To je drugi stupanj intenziteta toga istog izričaja. I u tom slučaju realni subjekt ne postoji, osobe koje se raduju nisu imenovane, spomenute, nego su utopljene u prividnom subjektu *joie*, koja je stvarno postojala (*ot*) kao izraženo, očitovano (*menea*) stanje, a koja i ne bi mogla postojati sama, bez lica, dakle, bezlična. Prema tome, radi se o konstrukciji prividno bezlično kolektivnoj, a koja je ujedno i duboko lična i kolektivna u smislu što uključuje u sebi masu ljudi, nositelja ugođaja radosti. Njezinu logičku kontekstualnu dopunu čini parataktički sklop uzročno-namjernog iskaza: zato što žele vidjeti svog novog gospodara, ljudi se okupiše puni radosti.

Aveir j o i e menea 2315 *sont totes jonchies le rues*
et par desore protendues
de cortines et de tapiz,

de diapres et de samiz.
La ot molt grant j o i e menea;
tote la gent est aiinee

2321 *por veoir lor novel seignor*
(cvijećem posute sve su ulice
nad njima razapeti ćilimi
tkanine od teške svile i baršuna.
Tu velika razliježe se radost;
čitav se narod okupi
da bi vidio svog novog gospodara)

Uporedo s nominalizmom *aveir joie* pojavljuje se i nominalni tip: *fe(i)re joie*. Razlika između ta dva prividno sinonimna izraza sadržana je u odnosu poruke prema subjektu. *Aveir joie* izražava osjećajno stanje projicirano na subjekt, odnosno, u njegov osjećajni prostor. *Feire joie* izraz je složenih spontanijih akcija projiciranih iz subjekta tako da se subjektov temperament i osjećajnost intimnije prenose na njih. Dok glagol *aveir* u spregu s imenicom snagu svoje značenjske jezgre postepeno gubi, glagol *feire* autonomiju svoje iz srednjovjekovnog latiniteta preuzete mnogoznačnosti u određenom nominalizmu djelomično zadržava. To pokazuje primjer osebujno poetičnog nominalizma koji se i u »Ereku« pojavljuje na jednom mjestu (6117): *feire joie* u značenju: radosno (slatko) pjevati. Po svojoj polivalentnosti glagol *feire* odgovara višestrukim upotrebama

glagola *facere* u ranom i srednjem latinitetu, gdje je on između ostalog značio i: *cantare*, pjevati (Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 1884, III, 388. 16). U starofrancuskom jeziku to je značenje bilo ograničeno na pjevanje ptica u vrtu (*vergier*) ili u šumi (*foreste*). Chrétienov Perceval naslađuje se radosnim pjevanjem ptica u *gaste foreste*: *Et por le chant que il oï, Des oisiaus qui joie feisoient*. U »Ereku« je *feire joie* upotrebljeno pleonastički na jednom mjestu gdje je podvostručeni akustički učinak korske radosti sa strogo subjektivnog plana prebačen na razinu masovnog izživljavanja prirodnog vedrog čuvstva:

6116 *nus n'i cesse ne ne repose*

6117 *de joie feire et de chanter*
(nitko ne prestaje i ne predahne
kličući, pjevajući radosno).

Feire joie 1425 *Grant joie ont fet au convoier,*
(Radosno ga pozdravljahu na ispraćaju,)

Fe(i)re joie 2307 *einz nous ne vit joie greignor*
2308 *que feisoient juesne et chenu*
(nitko prije ne vidje veću radost od one
koju očitovaše i mlado i staro)

6118 *Cel jor se pot Erec vanter*

6119 *có onques tel joie ne fu faite;*
(Tog dana Erek mogao se dičiti
što takva radost još nikada ne bi viđena);

Demener joie 2397 *Tuit se lui servir se penerent;*
molt plus grant joie demenerent
d'Enide que de lui ne firent,
(Svi se trudiše da ga posluže;
još više nego njemu
(oni) radovahu se Enidi,).

Joie kao subjekt usredotočuje u sebi radosno raspoloženje čitavih prizora, slika, blistavih skupova dvorskog društva i naroda u njegovu kretanju, promatranju, veselju.

Joie (subjekt)

2382 *droit a l'ostel revenu sont;*

2383 *la comença la joie granz.*
(pravo u konačište se vratiše;
tu poče velika radost.)

6340 *Trois jorz dura la Joie antiers,*
(Tri dana trajaše cijela radost,)

6358 *Departi sunt, la Joie fine.*
(Odoše, nesta Radosti.)

- 6638 *tot ot Erec le cuer anblé*
 6639 *la ganz j o i e qui li aproche.*
 (Ereku cijelo srce zarobi
 velika radost što ga obuzima.)

Kao *direktni objekat* j o i e označava vrhunac kliktave sveobuhvatne razdraganosti što se iz nebrojenih grla u sav glas izvija, stežući svijet u обруč dojmjljive atmosfere neprolazne ljudske radosti. Njoj nesvjesno svi teže; nj u svjesno svi traže; najveću *aventure* koja je jedina snaga i sreća.

J o i e (direktni
objekt)

- 1294 *Qui an cele meison estoit*
 1205 *molt pooit grant j o i e veoir.*
 (Tko u toj kući bijaše,
 vidjeti mogaše veoma veliku radost.)
 2307 *einz nus ne vit j o i e greignor*
 (nitko prije ne vidje veću radost)
 6277 *qui as barons le vet conter*
 6278 *por la J o i e croistre et monter,*
 (koja to ispriča baronima
 da Radost produbi, uveća,)
 6315 *et tuit cil qui la J o i e sorent*
 6316 *i vindrent,*
 (i svi koji čuše za Radost
 tamo dođoše,)

J o i e (indirektni
objekt)

- 6133 *et chantoient par containçon*
 6134 *tuit de la j o i e une chançon,*
 (I po želji pjevahu svi
 pjesmu o radosti,)

Adverbijalni nominalizam: *a j o i e* daje živosti ocrtane slike još izrazitiju boju, pomičući njezino težište na sam iskaz o radosti.

A j o i e

- 2065 *Ensi les nocés et la corz*
durerent plus de quinze jorz
 2067 *a tel j o i e et a tel hautesce;*
 (I tako trajaše svadba
 na dvoru više od petnaest dana
 tako radosno i tako svečano;)

Gornjem nominalizmu srodna sintagma: *de joie* ima uzročno značenje, tj. ističe da je *joie* prvi uzrok karakterističnog raspoloženja i atmosfere.

De joie

- 1515 *de joie est tote la corz plainne*
(pun radosti je cijeli dvor)
6411 *tant estoit de grant joie plainne*
(toliko bijaše ispunjen/dvor/ radošću)

Subjektivno-individualna radost.

Izljevi radosti viteškog kolektiva slikovito se miješaju s dubljim i prisnijim očitovanjem iskrene subjektivne radosti dviju kategorija ličnosti: gostoprimalca (kralj Arthur, siromašni »*vavasseur*«, Guivret Mali) i supružnika Ereka i Enide, koji nakon krizâ ponovno nađoše duševni spokoj i ravnotežu. Nominalni tipovi s pomoću kojih Chrétien varira stupnjeve opće radosti potvrđuju svoju adekvatnu primjenu i u iskazivanju subjektivnog veselja. U sljedećim primjerima subjektivnost je samo izrazitije naglašena, istaknuta samim trenutkom doživljajno proniknutog izraza. To pokazuje, između ostaloga, već prije navedeni primjer prividno bezličnog nominalnog tipa: *aveir joie*. Kao subjektivno-individualni izraz, on predstavlja veoma karakteristični senzorijalni nominalizam zasnivan na jednom motivu-smislu (*motif-sens*), što znači da u većini slučajeva izražava motive koji su uvjet za neku umociju ili senzorijalni učinak. Ovdje *abstractum* otkriva neapstraktne nijanse i taj obrat ima svoje psihološke korijene u načinu na koji je čovjek u Srednjem vijeku poimao stvarnost i ne-stvarnost. Sam glagol *aveir*, lišen njemu svojstvene značenjske jezgre, analitički je element u nominalno-verbalnom čvoru u onom smislu u kojem razotkriva određene detalje nominalne vizije, bilo u svrhu da intenzivira i fiksira dojam što ga ona kreira, bilo zato da bi upotpunio složenu, nominalno-verbalnom sintezom obuhvaćenu ideju.¹⁹

Aveir joie

- 1300 *et la pucele an mis,*
1302 *qui tel joie a de soe seignor*
(i djevojka u sredini
jer se toliko raduje svom gospodaru)
3870 *onque de rien tel joie n'oi*
3871 *con j'ai de oostre connaissance;*
(nikad ništa me toliko ne raduje
kao vaše poznanstvo;)

¹⁹ Usp. naš članak, »Types nominaux sensoriels dans le français du Moyen Age, *Filološki pregled*, 1966, I—IV, str. 160 sq.

- 4169 *bien sai qu'amedui en avront*
 4170 *grant j o i e quant il le savront.*
 (dobro znam, oboje će obuzeti velika radost
 kada to čuju.)
- 4559 *Cele le vit, grant j o i e ot;*
 (Vidje ga, velika obuze je radost;)
- 5198 *Or fu Enide lies assez,*
- 5199 *Or ot sa j o i e et son delit.*
 (Enida bijaše veoma vesela
 Sad osjeti radost i zadovoljstvo.)
- 6242 *Bele cosine, il m'espousa*
 6244 *et ma mere qui j o i s e en ot.*
 (Rodice draga, on me je vjenčao
 i moja se majka radovaše zbog toga.)
- 6281 *et quant Maboagrains le sot,*
 6282 *sor toz les autres j o i e en ot.*
 (i kad to ču Maboagrains,
 obradova se najviše od svih.)
- 6572 *Or a Enide j o i e grant,*
 6573 *car son pere et sa mere voit,*
 (Enida osjeća veliku radost,
 jer vidi svog oca i majku.)

Sljedeći nominalni tipovi sintetiziraju apstraktni i neapstraktni vid neke senzorijalne senzacije. Glagol, izuzimajući *aveir* i *estre*, modificira aspektualni značaj dotične konstrukcije tako da nominalizam može motivirati progresivnu stilističku promjenu nekog neapstraktnog pojma u apstraktni i obratno. Zaključno treba istaći da je u cjelokupnom svom pjesničkom djelu Chrétien znao do u tančine iskoristiti efekte najboljih i najtipičnijih sredstava svoga jezika, ne da bi ih preinačio i pretvorio u nove jezične rekvizite, nego zato da njihovu primjenu tehnički usavrši, potvrdi i dotjera. U tome se krije sva veličina Chrétienova stila, stilografskog toka njegove naracije, odnosno, njegove pripovjedačke tehnike.

Fe(i)re j o i e

- 396 *De son oste grant j o i e fet.*
 (Radosno pozdravlja svog gospodara.)
- 1252 *et li cuens meïsmes l'acole,*
 1253 *qui sor toz grant j o i e en feisoit,*
 (sam grof zagrlj ga,
 jer mu se radovaše iznad svih.)

V. GERERSDORFER

- 1404 *grant j o i e orent fet cele nuit.*
(u velikoj radosti provedoše noć.)
- 1850 *grant j o i e et grant enor lor fist,*
1851 *por Erec son fil les ama;*
(veliku radost i veliku čast ukaza im,
zbog svog sina Ereka ljubi ih,)
- 1995 *Riens n'est qui j o i e puisse fere.*
(Nema bića koje se ne raduje.)
- 2299 *Li rois grant j o i e d'Erec fet*
(Kralj se mnogo Ereku raduje.)
- 4171 *»Sire, fet il, or vos covient*
j o i e feire, vos et ma dame,
4173 *que ci vient Erec et sa fame,*
(»Gospodaru, reče, sad treba
da se radujete, vi i moja gospa,
jer dolazi Erek i njegova žena,)
- 6287 *liez an fu meïsmes li rois*
qui grant j o i e feisott einçois,
6289 *mes or la fet asez gaignor.*
(razveseli se i sam kralj
koji se radovaše već prije
ali sada još daleko više.)
- 6300 *Maboagrains grant j o i e fet*
d'Enyde, et ele ausi de lui;
Erec et Guivrez anbedui
refont j o i e de la pucele;
6304 *grant j o i e font et cil et cele,*
(Maboagrains radosno pozdravlja
Enidu, i ona i njega;
Erek i Guivrez obadvojica
užívaju gledajući djevojku
i oni i ona se raduju,.)
- 6309 *si s'an issent j o i e feisant*
(izlaze kličući od radosti)
- 6532 *molt dolcement les aparolent*
6533 *et font j o i e, si com il durent.*
(blage im riječi upućuju
i pozdravljaju kao što se pristoji.)
- 6578 *s'an fist j o i e quanqu'ele pot;*
mes n'en pot pas tel j o i e faire
6580 *qu'ancor n'an fust la j o i e maire;*
(zbog toga obradova se koliko mogaše;
ali takvu radost izraziti ne može
jer od nje nema veće radosti,)

Refe(i)re j o i e

- 2037 *li oel d'esparder se refont*
 2038 *cil qui d'amor j o i e refont*
 (oči se odmaraju gledajući
 one koji uživaju u ljubavi)
- 6302 *Erec et Guivrez anbedui*
Refont j o i e de la pucele
 (Erek i Guivrez obadvojica
 uživaju gledajući djevojku)

Mainner j o i e

- 1515 *La reïne grant j o i e mainne*
 (Kraljica očituje veliku radost)

Metrea j o i e

- 2773 *»Hé lasse, fet ele, a grant j o i e*
 2774 *m'avoit Dex mise et essauciee,*
 (»Avaj, jадnice, reče, veliku mi radost
 pričini bog, uzvisi me,)
- 6115 *Mout avez an grant j o i e mise*
 6116 *La Cort mon oncle.*
 (Veliku radost pričiniste
 Dvoru mog strica.)

J o i e (subjekt)

- 4162 *mes la j o i e le duel estaint,*
 4163 *car de lui tel j o i e me vint*
 (ali radost zagušuje bol
 a od njega dođe mi takva radost,)
- 6576 *Molt l'an est ganz j o i e s creüz,*
 (Zbog toga nabuja velika radost,)

J o i e (direktni
objekt)

- 5424 *Rien ne me parroit retenir*
que je n'aille querre la J o i e.
 — *Sire, fet il, Dex vos en oie,*
 5427 *que vos j o i e i puissiez trover*
 (Ništa me ne može zaustaviti
 u potrazi za Radošću.
 — Gospodaru, reče on, bog vas uslišio
 da tamo nađete radost)
- 6205 *ne ne puet sa j o i e celer;*
 (ne može prikriti svoju radost;)

A joie

- 2082 *por son fil recevoir a grant joie*
(da svog sina primi velikom radosti)
- 2394 *Onques nus rois an son rëaume*
ne fu plus lieement veüz
- 2396 *n'a greignor joie receüz.*
(Nikad kralj u svom kraljevstvu
ne bi viđen radosnije,
primijen većom radosti)
- 6361 *Erec et Guivrez ne sojornerent*
- 6362 *mes a joie lor voie tindrent*
(Erek i Guivrez se nigdje ne zaustaviše
već radosno nastaviše svoj put)
- 6523 *tant chevalchierent chascun jor*
qu'a grant joie et a grant enor
- 6525 *vindrent a Nantes la cité*
(jahahu tako svaki dan
dok radosno i časno
ne stiĝoše u grad Nantes)

De joie

- 683 *et la mere plore de joie*
(i mati plače od radosti)
- 4175 *Li rois de joie saut an piez.*
(Kralj uvis sunu od radosti.)
- 6138 *Bien est de joie Erec paüz*
(Erek je na vrhuncu radosti)
- 6826 *De joie veïssiez plorer*
- 6827 *le pere et la mere Enyde,*
(Vidjeli biste kako plaču od radosti
Enidin otac i majka,)

Subjektivna radost u općoj radosti.

Preljevanje subjektivne ljudske radosti kroz filter ugođaja sveopćih emocija razdraganosti i veselja u okvirima dvorskog anterijera ili zgusnutoj slici šume i perivoja ostvaruje Chrétien pojednostavljenim ali zato ne manje sugestivnim instrumentarijem. U kontekstu uzleta individualiziranog osjećaja radosti nominalizam *fe(i)re joie* primijenjen je u svojoj karakterističnoj mnogoznačnosti izazivajući zajedno s imenicom kao i s pridjevom *joianz* (radostan) prizvuk kora *a-capella*, koji veliča neprolaznost radošću ponesenog nadahnuća.

Fe(i)re joie

- 681 *Grant joie font tuit par leanz;*
Li peres an ert molt joianz
- 683 *et la mere plore de joie*
(Svi ukućani kliču od velike radosti;
Otac bijaše veoma radostan
a majka plače od radosti)
- 1994 *Trestuit de joie fere tancent,*
- 1995 *Riens n'est qui joie puisse fere*
(Svi se natječu u radosnom klicanju,
Nema bića što se ne raduje)

Joie u funkciji subjekta u složenoj semantičkoj jezgri sažima dinamično raspoloženje skupa dvorskih znatiželjnika u trenucima očekivanja Erekove i Enidine individualne sreće. Konstrukcija sljedeće strofe temelji se na umješno simetrično usklađenom odnosu imenicā *joie* i *delit* s implikacijom suglasnosti prostora (*chambre*) i mjesta (*lit*).

Joie (subjekt)

- 2017 *Molt fu granz joie et le delit*
qui fu en la chambre et el lit
la nuit, quant asanbler se durent
- 2020 *evesque, arcevesque i furent*
(Velika bijaše radost i uživanje
u sobi i u krevetu
te noći, kad trebaše da se sjedine
biskupi i nadbiskupi tu se nađoše).

Joie kao objekt označava dar prirode, konkretnu djelotvornu energiju, poklonjenu junaku kao putokaz k cilju ostvarenja njegove najsadržajnije *aventure*: ispunjenje ljudske radosti neograničene ni na dvor ni na njegove stanovnike, već protegnute na ljudski rod za njegovu opću, s v i m a zajedničku sreću.

Joie (objekt)

- 5765 *qui mout se delitoit el chant*
Des oisiaus qui leanz chantoient,
Sa joie li rapresantoient
- 5768 *la chose a quoi il plus beoit.*
(jer mnogo uživaše u pjevu ptica
koje unutra pjevahu
njegovu radost mu objavljavahu,
ono za čim je najviše žudio.)

A joie

- 3195 *A joie furent receü:*
li ostes molt bel les reçut
(Primiše ih radosno:
domaćin ih veoma lijepo dočeka).

OSTALI IZRAZI RADOSTI

Leesce (veselje)

- 1995 *Riens n'est qui joie puisse fere*
 1996 *ne cuer d'ome a leesce trere,*
 (Nema bića koje se ne raduje
 ljudsko srce ne zanese radošću,)
 6204 *De leesce li cuer li faut.*
 (Srce izda je od veelja.)

S'esjoir
 (obradovati se)

- 1290 *Li chevaliers molt s'an esjot.*
 (Vitez se zbog toga mnogo obradova.)
 1462 *De s'aventure s'esjoïst*
 (Pothvat ga obradovaše)
 4518 *La pucele molt s'an esjot*
 (Djevojka se zbog toga mnogo obradova)
 6112 *Molt s'an est Enide esjoïe;*
 (Enida se tome veoma obradovala;)
 6200 *Ne puet muër que lors ne rie*
 6201 *cele qui tant s'an esjoïst,*
 (Ne može da se savlada, nasmije se,
 toliko se ona tome raduje,)

Resjoir
 (/ob/radovati se)

- 4177 *ne poïsse novele oïr*
 4178 *qui tant me feïst resjoïr.«*
 (ne bih mogao čuti vijest
 koja bi me više obradovala.«)

Estrejoianz
 (biti radostan)

- 680 *li peres an ert molt joianz*
 (otac bijaše veoma radostan)
 1463 *molt estoit liez de s'aventure,*
 (bijaše veoma veseo zbog doživljaja,)

Estre liez
 (biti veseo)

- 4176 *»Certes, fet il, molt an sui liez;*
 (»Zaista, reče on, veoma sam veseo;)

EREK I ENIDA JEDAN DVORSKI ROMAN RADOSTI

- 5198 *or fu Enide lie e assez*
(Sad Enida bijaše veoma vesela)
- 6113 *lie z est li rois et sa gente liee*
(radostan je kralj i njegovi ljudi veseli)
- 6245 *Tuit le sorent et lié an furent*
- 6246 *lie z an fu meïsmes li cuens,*
(Svi to saznaše i veseli bjehu,
vesco bijaše i sam grof.)
- 6287 *lie z an fu meïsmes li rois,*
(razveseli se i sam kralj.)

Fere lié
(razveseliti)

- 6286 *l'a fet molt lié soudenement;*
(ga odjednom mnogo razveseli;)

Lieement
(veselo)

- 695 *lieement se vont couchier tuit.*
(veselo svi odlaze na počinak.)

PLEONASTIČKI IZRAZI
RADOSTI

De joie s'esjoïr

- 6279 *De ceste joie s'esjoïrent*
- 6280 *tuit ansamble cil qui l'oïrent,*
(Radost radošću ispuni sve one
koji to čuše.)

Joie et leesce

- 6323 *»Dex saut celui par cui ressort*
- 6324 *joie et leesce an nostre cort!*
(»Bog čuvao onoga od koga dođe
radost i veselje na naš dvor!)

Joianz et liee

- 684 *et la pucele ert fort coie*
- 685 *mes molt estoit joianz et liee*
(a djevojka bijaše veoma tiha
ali i veoma radosna i vesela)

Joie fere-chanter

- 6116 *nus ne cesse ne ne repose*
- 6117 *de joie fere et de chanter*
(nitko ne prestaje, ne predahne
kličući, pjevajući radosno)

Pregled brojčane zastupljenosti
imenice *joie*:

— <i>joie avoir</i> :	11 primjera
— <i>joie avoir mencee</i>	1 primjer
— <i>joie fe(i)re</i>	22 primjera
— <i>joie refe(i)re</i>	2 primjera
— <i>joie mainner</i>	1 primjer
— <i>joie demener</i>	1 primjer
— a <i>joie metre</i>	2 primjera
— <i>joie</i> (subjekt)	8 primjera
— <i>joie</i> (dir. objekt)	8 primjera
— <i>joie</i> (indir. objekt)	1 primjer
— a <i>joie</i>	6 primjera
— de <i>joie</i>	6 primjera
— de <i>joie s'esjoïr</i>	1 primjer
— <i>joie et leesce</i>	1 primjer
— <i>joie fere (chanter)</i>	1 primjer

72 primjera

U »Ereku i Enidi« imenica *joie* pojavljuje se sedamdeset i dva puta: samostalno kao subjekt i objekt i u nominalnim tipovima iznijansiranih značenja u afektivnom kontekstu. Daje li nam taj podatak da je pravo da Chrétienov roman okvalificiramo kao dvorski roman radosti i bijaše li Chrétien prvenstveno stalo do toga da uvijekovječi dvorsku radost? Odgovarajući na ta pitanja zaključit ćemo o značenju imenice *joie* u njemu.

Vidjeli smo već: kao emocionalna cjelina *joie* se može raščlaniti na tri varijante: općekolektivnu radost, subjektivno-individualnu i subjektivnu radost u općoj radosti. Sve tri varijante oživotvorene su i sjedinjene u posljednjoj najvećoj *aventure* junaka, u Radosti Dvora (*Joie de la Cort*). Pojednostavnjeno značenje te pustolovine bila bi radost Evrainova dvora zbog oslobođenja kraljeva nećaka Mabroagraina od čarolija sudbonosnog mjesta što ga zaprema *hortus conclusus* u kojem on živi sa svojom *damisele*. Za E. Köhlera to je ipak više od izgubljene radosti kraljeva dvora. To je uspostavljanje i obnova dvorske radosti uopće, ostvarenje savršenog sklada općenito, ili, drugim riječima, koncepcija opće sreće uključene u idealiziranu ljudsku organizaciju.²⁰ Iz te perspektive ali sa značajnijim socijalnim konotacijama istu epizodu interpretira Maria Luisa Meneghetti:²¹ u ekskluzivnom dvorskom ambijentu vitez koji

²⁰ Djelo navedeno u bilješci 3 i 16; francuski prijevod: *L'aventure chevaleresque, idéal et réalité dans le roman courtois*, Paris, 1974, str. 140.

²¹ M. L. Meneghetti, »'Joie de la Cort', intégration individuelle et métaphore sociale dans 'Erec et Enide'«, *Cahiers de civilisation médiévale*, IV/1976, str. 379.

je lišen materijalnih dobara ali usprkos tomu posjeduje savršeni svjetski odgoj, zahvaljujući tim osobinama kao i svojim osobnim zalaganjem, pobjeđujući konzervativne snage koje se suprotstavljaju njegovu usponu u društvu, otkriva, osvaja i daruje onu Radost koja je sama suština dvorskog života, ideal svih ljudi.²² Tako bi dvorska radost bila čista, nesebična, altruistička radost, a Erek, savršeni vitez, ne bi mogao svoju težnju za ovozemaljskom srećom zadovoljiti samo radošću koju je osvojio za sebe i za Enidu. Tek u odnosu na zajednicu ona se za njega osmišljava i potvrđuje. Po toj koncepciji radost bi se podudarala s čašću (*enors*) i, Erek je, vrativši Evrainovu dvoru Radost, za sebe osvojio prije svega čast. Iz takvog kuta promatranja dvorska se ljubav pojavljuje ne manje idealizirana gotovo u evanđeoskoj aureoli ljubavi prema bližnjemu. Činjenice, međutim, takvo gledište opovrgavaju. Ma koliko da je teoretski kaskala za idealima kršćanske etike, razradenima unutar samog feudalnog poretka, viteška je ljubav bila duboko uklopljena u najintimniju egzistenciju svakog njezina sljedbenika, i to kao istaknuta kultura njegove erotske želje, koju je on nastojao usavršavati kako bi mogao do kraja iskoristiti sve blagodati ovozemaljskog življenja, prije nego preseli u nepoznate prostore budućega života. Bez obzira na njezinu sjevernu i južnu varijantu, suština *cortezije* sastojala se u potpunom odbacivanju svih stega i nepriznavanju nikakvih kalupa u koje su crkva i kler, djelujući sa svojih koristoljubivih pozicija, ukalupljivali svako prirodno izživljavanje ljudskih emocija, duševnih i tjelesnih. Tako je viteška ljubav bila izraz intimnih, često najdivljijih strasti u oslobađanju. Propovijedala je ideale, a da u praksi nije čovjeka na njih i obavezivala. Puna ideala, *cortezia* nije bila idealna, i nju idealizirati, znači zatvoriti pogled pred njezinim pravim stanjem i djelovanjem u ljudskoj zajednici feudalnog društva. Tako Erek Enidu ne ljubi ni idealno, ni idealizirano, nego ljudski, jedinstveno i prirodno. On samo slijedi prastari ljudski nagon za radošću, štoviše za srećom, logičkim vrhuncem svih žuđenih, doživljenih radosti. I da bi sreću takvog osjećaja mogao iskusiti do kraja, potrebno je da prođe kroz sva stanja suprotnih raspoloženja od ljubomore, sumnje i neizvjesnosti do trenutačnog razočaranja. *Queste* za radošću ne poznaje drugi put. Chrétien ga nije mogao drugačije ni zamisliti nego kao labirint pu-

²² Tomu slično A. Varvaro, *Strutture e forme della letteratura romanza del medio evo*, Napulj, 1968, str. 352—360, u prizoru Radosti Dvora otkriva obilježje socijalne metafore u tom smislu što je po svom socijalnom položaju mladi par (Enida je kćer skromnog *vavasseura*, a Erika Maboagrain oslovljava s *vassar* /5857/ da bi istaknuo njegov niži rang) bliži problemima društva i tako, iako nesvjesno, teži tomu da sam sudjeluje u postepenom brisanju kontrasta između individualne i kolektivne sreće.

D. Kelly, «La forme et le sens de la queste dans 'Erec et Enide' de Chrétien de Troyes», *Romania*, XCII/1971, str. 326—358, tražeci vodeći motiv u suprotnosti između parova: Erek-Enida, Maboagrain-damisele. Prvi par bi bio onaj idealni, savršeni, drugi robuje dvorskoj, u biti sebičnoj ljubavi.

stolovina koje mu tek daju zamamnu daljinu i nepoznate pravce pripremajući tako suprotne reakcije i obrate psihološkog stanja. Tek kad ih sve prijede, Ereka će na koncu moći potpuno doživjeti ono za čim je najviše težio (*la chose a quoi il plus beoit*, 5768): ptice će mu objavit *njegovu radost: sa j o i e* (5676). Smatramo da je na tom mjestu Chrétien sam definirao *sen* svoga djela i da sva ostala tumačenja tu njegovu intimnu poruku samo proširuju, modificiraju, ali na kraju ipak zaobilaze. I, na drugom mjestu:

Ništa me ne može zaustaviti
u potrazi za radošću (5424—5425).

Nigdje u romanu Ereka želja i žudnja nije izražena jasnije, nedvosmislenije.

Potruga za radošću. Ali *ne za dvorskom radošću*, nego za općom, sveobuhvatnom *ljudskom* radosti koja proistječe iz one svakoga ljudskog bića ponaosob. Ereka i Enida nisu čistokrvni članovi dvorskog društva. Oni se uklapaju u gomilu svih onih nepoznatih običnih ljudi koji su, osjećajući trzaje svoga vremena, dvanaestog stoljeća, čeznuli za slobodnijim, svjetlijim, ljudskijim vidicima. Njima je bez sumnje pripadao i Chrétien sa svojim u Cligèsu izraženim antitristanovskim raspoloženjima. Samo, živeći u doba dvorskog društva, on svoja intimna gledišta i nazore nije mogao očitovati drugačije nego na »dvorski« način, naime, u skladu s ukusom vremena i njemu potčinjenim zahtjevima mecena, čitalaca i slušalaca. I zato je na sloj konvencionalnih alegorija i građu keltskog pomodarstva prenio jednu stvarnost: onu čovjekova osjećanja radosti njegove čežnje za srećom. Svaka *aventure* predstavlja mikro-*conte merveilleux* za sebe. U svakoj se odslikava chrétienovska minijatura vilinsko maštovitih živopisa s prizvucima pokliča slobodnih ljudskih zanosa. I svaka od njih, uostalom, kao i svaka priča, ima ujedno svoj izvor u samom životu, u sredini u kojoj nastaje.²³

Ne bismo mogli s Retom R. Bezzolom vidjeti u »Ereku« jedan »*Bildungsroman*«. ²⁴ Za nas to djelo ostaje, ako i ne jedna »oda radosti«, ali sigurno jedan od rijetkih primjera pohvale radosti u dvorskoj književnosti francuskoga dvanaestog stoljeća. Sadržaj i cilj Erebove *queste* nadmašuju ideale potrage za gralom, iluzije potrage za vremenom, i to neposrednošću, prirodnim uzdizanjem objektivnih vrijednosti samoga čovjeka. Epizoda Radosti Dvora samo je jedna od razvojnih etapa istinskog općeljudskog osjećaja kojemu mnogoznačnost izražava riječ: j o i e. Polazeći od nje dolazimo do z a k l j u č k a:

²³ Usp. V. Propp, *Morphologie du conte*, »Collection poétique«, Editions Seuil, 1965. i-1970, str. 176.

²⁴ R. R. Bezzola, djelo navedeno u bilj. 4.

»Erek i Enida« je dvorski roman *n e d v o r s k e*, obične, prirodne ljudske radosti. Njegov *sen* je *j o i e*, potraga za običnom intimnom radosti njegov najdublji skriveni smisao. Chrétienovo je izuzetno umijeće i uspjeh baš u tome što je u *st v a r n o s t* jednog stanja civilizacije i društvene psihologije ugradio literarnu fikciju, revalorizirajući tamnu keltsku građu kao novu, ljepšu viziju svijeta.

V. Gerersdorfer: EREC ET ENIDE — UN ROMAN COURTOIS
DE LA JOIE

Résumé

Après avoir brièvement exposé le sujet du roman *Erec et Enide* de Chrétien de Troyes, on fait un résumé de différentes interprétations du *vrai sens* (signification, sens) de cette oeuvre, pour constater qu'elles aboutissent pour la plupart à deux conclusions générales: que ce roman est un conte d'aventure merveilleux, composé dans le goût courtois de son temps; que son sens principal réside dans la conquête de la joie de la cour, c. -à. -d. de l'harmonie parfaite de la société courtoise que le héros réalise, après avoir surmonté par une série d'aventures fantastiques sa crise sentimentale personnelle.

En essayant de prouver que ce conte »merveilleux« intègre aussi dans son ensemble des éléments nettement réalistes, en faisant la distinction entre un plan réaliste d'espace (signification de la forêt au Moyen Age) et un plan réaliste psychologique (le sentiment de la joie à cette même époque), on passe à l'analyse du terme-clé dans le roman, à savoir le mot *joie*. Celui-ci apparaît 72 fois, soit isolément, soit dans différents types nominaux dont celui de *joie fe(i)re* a par sa polysémie une fonction particulière dans certains clichés contextuels.

Le complexe de *joie* étant, selon l'avis de l'auteur, le motif conducteur des entreprises aventureuses du jeune couple, comprend trois variantes de ce sentiment: la joie collective, la joie subjective-individuelle et la joie subjective, partie intégrante de la joie collective.

Après avoir présenté l'expression linguistique de ces trois variantes et jeté un coup d'oeil rapide sur le sens que le mot *joie* peut avoir dans le cadre de la civilisation courtoise, on parvient aux conclusions suivantes:

1. Le roman d'*Erec et Enide* doit être considéré comme étant un roman courtois, vu son style et la façon d'exprimer la totalité des qualités courtoises;
2. Son vrai sens ne se cache pas dans la conquête de la joie de la cour, mais de celle qui, innée à tous les hommes, les rend tous égaux et heureux en leur insufflant des forces pour réaliser les oeuvres les plus nobles et les plus humaines. Dans cette perspective, le roman de Chrétien représente un des rares modèles d'expression et d'éloge du sentiment de la joie, non pas seulement dans la littérature française du Moyen Age, mais aussi dans la littérature occidentale des siècles ultérieurs.